

DAGBOEK VAN EEN GETUIGE

Astrid Holleeder

Dagboek van een getuige

Lebowski Publishers, Amsterdam 2017

© Astrid Holleeder, 2017

© Lebowski Publishers, Amsterdam 2017

Omslagontwerp: Riesenkind, 's-Hertogenbosch

Typografie: Krijnie Gerritsen, *bijzee*

ISBN 978 90 488 4351 0

ISBN 978 90 488 4352 7 (e-book)

NUR 339 | 402

www.lebowskipublishers.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL
uitgevers

Lebowski is een imprint van Overamstel uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Proloog (Hoe heet jij?)	9
10 mei 2016 (Wim)	14
9 augustus 2016 (Mama)	16
Oorlog	21
19 september 2016 (Droom)	29
Daad en dader	34
Getuigen (maart 2015 – heden)	39
Armoede	65
4 november 2016 (<i>Judas</i>)	76
Het systeem	82
30 november 2016 (Negende pro forma)	87
10 december 2016 (Afscheid van de Scheldestraat)	90
17 december 2016 (Verhuizen)	93
23 december 2016 (Allergisch)	97
31 december 2016 (<i>The New York Times</i>)	99
4 januari 2017 (Wims lijstje)	102
8 januari 2017 (Zal ik je even wegbrengen?)	106
10 januari 2017 (Richie en Francis worden gehoord)	110
12 januari 2017 (Sonja)	113
16 januari 2017 (Pieter)	120
17 januari 2017 (John & Peter)	130
14 februari 2017 (Storm & Stientje)	137

9 februari 2017	(EBI)	140
9 februari 2017	(Nieuwe contacten)	144
14 februari 2017	(Opnames)	149
17 februari 2017	(Jij bent ik: tiende pro-formazitting)	157
Geld		160
22 februari 2017	(Mijn kapper)	162
24 februari 2017	(Bril)	164
25 februari 2017	(Bart)	165
27 maart 2017	(Sandra I)	167
Chrisje en Stijn		174
10 maart 2017	(Francis gaat trouwen)	184
28 maart 2017	(Beveiligd vervoer)	188
1 april 2017	(Mijn buurman)	193
3 april 2017	(Overlijdensrisicoverzekering)	195
13 april 2017	(Sandra II)	198
20 april 2017	(Sandra & moeder)	200
21 april 2017	(Sandra III)	201
24 april 2017	(Grime)	202
9 mei 2017	(Kees)	213
15 mei 2017	(Elfde pro forma)	215
16 mei 2017	(Sonja is op)	217
27 mei 2017	(Mil strand)	219
4 juni 2017	(Brief aan Persist)	221
19 juni 2017	(Gesprek met twee officieren)	223
25 juni 2017	(Thijs)	226
29 juni 2017	(Uitspraak in Passage)	234
2 juli 2017	(Mister Smith)	236
3 juli 2017	(Oplossing)	238
5 juli 2017	(Transformeren)	240

7 juli 2017	(Twaalfde pro forma)	242
8 juli 2017	(Spullen Wim)	244
10 juli 2017	(Vervolggesprek)	248
13 juli 2017	(Tandarts)	250
15 juli 2017	(Kars)	255
23 juli 2017	(Weer een lange dag)	258
24 juli 2017	(Veiligheid)	260
25 juli 2017	(Afscheid van mijn vriend)	261
18 augustus 2017	(Richie)	262

Epiloog (Spelletje) 266

Nawoord 269

Proloog

(Hoe heet jij?)

‘Hoe heet jij, oma?’ vraagt mijn kleinzoon Storm.

‘Dat weet je toch wel.’

‘Astrid.’

‘Ja.’

‘En verder?’

‘Waarom wil je dat weten?’

‘Gewoon, omdat ik dat wil weten.’

‘Aleida,’ zeg ik, in de hoop dat hij daarmee genoegen neemt.

‘En verder?’

‘Hoezo, verder? Vind je het niet genoeg?’

‘En verder?’ dringt hij aan.

‘Ben je weer Aagje aan het spelen?’

Hij lacht. ‘Oma! En verder?!’

‘Wat doet dat er nou toe?’

‘Ik mag het toch wel weten?’

‘Waarom moet je alles weten? Je weet toch wat oma altijd zegt?’

‘Ik mag wel alles weten, maar niet alles eten.’

‘Nee, je mag wel alles eten, maar niet alles weten.’

‘Holleeder!’ roept hij ineens.

Ik ben verbaasd. Hoe komt hij daarop? Ik zeg nooit mijn achternaam. Praat er nooit met de kinderen over.

‘Ja toch, oma? Jij heet toch Holleeder?’

‘Ja, maar hoe weet jij dat nou?’

‘Dat heb ik gehoord.’

‘Van wie?’

‘Gewoon gehoord.’

‘Wat heb je gehoord dan?’

‘Die naam.’

‘Wat is er over die naam gezegd?’

‘Dat weet ik niet.’

Gelukkig. Kennelijk wordt er over Holleeder gesproken, maar begrijpt hij nog niet waar het over gaat. ‘Klopt, Holleeder. Zo heet oma van haar achternaam.’

‘Astrid Aleida Holleeder,’ herhaalt hij.

‘Astrid Aleida Holleeder,’ praat Stientje, mijn kleindochter, hem na terwijl ze op mijn schoot gaat zitten.

Ik weet dat het niet lang meer duurt voordat ik ze meer moet vertellen, maar wat ga ik zeggen? Ze zijn pas zeven en vier jaar oud. Ik wil ze niet bang maken, uit hun onbezorgde wereldje halen, maar ik wil ook niet tegen ze liegen.

Ik had het mijn therapeute al enige tijd geleden gevraagd: hoe ga je met deze situatie verantwoord om, zonder dat je kinderen beschadigt? ‘Eerlijk zijn is altijd het beste,’ was haar antwoord. Dat zal ongetwijfeld zo zijn, maar ik besloot zo lang mogelijk te wachten met die eerlijkheid.

‘Ik moet gaan. Geef oma een kus.’

‘Waar ga je heen, oma?’

‘Naar huis.’

‘Mag ik met je mee?’

‘Ja, ik wil ook mee,’ zegt Stientje.

‘Nee, jullie kunnen niet mee.’

‘Waarom kunnen wij nooit met jou mee?’ vraagt Storm.

‘Omdat dat niet kan.’

‘Maar waarom dan niet?’

‘Dat vertel ik jullie wel als jullie wat ouder zijn.’

‘Nee, oma, ik wil het nu weten.’

‘Nee, later. Ik moet nu weg.’

‘Nee!’ roept Storm. Hij rent naar de deur, doet ’m op slot en gaat er met zijn armen gespreid voor staan. ‘Je mag niet weg tot je het hebt gezegd.’

‘Nee, je mag niet weg,’ herhaalt Stientje.

Ze loopt naar me toe, gaat op mijn voeten zitten en klemt zich om mijn benen.

‘Eerst zeggen.’

Misschien is het tijd ze iets meer te vertellen.

‘Niemand mag weten waar oma woont,’ zeg ik.

‘Waarom mag niemand weten waar jij woont?’ vraagt Storm.

Dat had ik kunnen verwachten, elk antwoord lokt een volgende vraag uit.

‘Nou, oma?’

‘Nou, dat komt omdat oma Assie en oma Son samenwerken met de politie om een grote boef op te sluiten. Dat vindt die boef niet zo leuk, en daarom wil hij oma pijn doen. Maar als hij niet weet waar ik woon, kan hij mij ook geen pijn doen.’

‘O,’ zeggen ze allebei.
‘Waar is die boef?’ vraagt Stientje.
‘Die zit in de gevangenis.’
‘En wie is die boef?’ vraagt Storm.
‘Tja, dat is best een ingewikkeld verhaal.’
‘Vertel nou, oma.’
Ik aarzel. ‘Die boef... dat is mijn broer.’
‘Je broer?’ vraagt Storm. ‘Hoe kan dat?’
‘Dat is een goede vraag. Daar weet ik het antwoord ook niet op.’
‘Maar waarom wil jouw broer jou pijn doen?’
‘Hij is boos, omdat ik tegen de politie heb verteld wat hij allemaal heeft gedaan.’
‘Dat is wel raar,’ constateert Storm. ‘Dus hij is onze opa?’
‘Nee, hij is jullie oom.’
‘Mag ik hem zien?’ vraagt Storm. Stientje valt hem bij.
‘Ja, mag ik hem ook zien?’
‘Je kunt hem niet zien, hij zit in de gevangenis.’
‘Gaan we een keer naar hem toe?’
‘Nee, dat kan niet.’
‘Ik wil hem zien. Heb je een foto?’
Ik zoek een foto via Google. ‘Hier, dit is hem.’
Ze kijken allebei aandachtig. ‘Waarom ken ik hem niet?’
vraagt Storm.
‘Omdat oma dat te gevaarlijk vindt. Zijn jullie niet bang nu?’
‘Nee, helemaal niet.’
‘Ik ben ook niet bang, oma!’ schreeuwt Stientje stoer

en ik hoor aan hun stemmetjes dat het verhaal hen totaal geen angst inboezemt.

‘Gaan jullie nu niet piekeren of oma misschien pijn wordt gedaan?’ probeer ik nog voorzichtig uit te vissen of ik hun kinderzieltjes wellicht onherstelbaar heb beschadigd.

‘Nee, hoor!’ roepen ze beiden heel beslist, en dan vol enthousiasme: ‘Vertel meer over je broer, oma! Vertellen! Vertellen! Vertellen!’

10 mei 2016

(Wim)

Een maand geleden is Wim in zijn cel aangehouden. Volgens het Openbaar Ministerie heeft hij vanuit de Extra Beveiligde Inrichting de opdracht gegeven Sonja, Peter R. de Vries en mij te laten ombrengen. Hij heeft hiervoor twee medegedetineerden – leden van de beruchte Curaçaose straatbende No Limit Soldiers – benaderd. Een van die twee gedetineerden heeft tegenover de recherche bekend dat Wim hem heeft gevraagd zijn zussen te laten vermoorden en dat Wim daar zelfs al een aanbetaling voor heeft gedaan. Vandaag reageert Wim tijdens de zitting op de beschuldiging:

‘Ja, ik heb een paar maanden met die jongen gezeten. Ik ken zijn achtergronden niet, ik weet niet waarvoor hij zit. En dan zou ik hem gevraagd hebben om mijn zussen iets aan te doen, terwijl ik die hele jongen niet ken en een paar maanden ken? Dat is echt absolute onzin.

Daar komt bij: uw rechtbank heeft de verklaringen van mijn zusters gelezen. Op het moment dat mijn zusters wat gebeurt, dan zal u mij daar verantwoordelijk voor houden. En zo simpel is het. En het is absoluut niet in mijn belang

dat er iets met mijn zusters gebeurt. En daar komt bij: ik wil absoluut niet dat er iets mijn zusters gebeurt. Niet nu. Ook niet aan het einde van de rechtszaak, ongeacht wat u zal beslissen, of wat dan ook.

Ik wil niet dat er iets met mijn zusters, en zeker ook niet met Peter R. de Vries gebeurt.

En dat is wat ik wil zeggen.'

9 augustus 2016

(Mama)

Het is maar drie meter vanaf haar voordeur tot aan de weg, waar ik met de auto dubbel geparkeerd op haar sta te wachten. Drie meter, een afstand van niets, maar het kost haar veel tijd om die te overbruggen, omdat ze zo slecht ter been is. Zonder haar rollator is ze daar zelfs niet eens toe in staat. Ik moet uitstappen om haar te helpen, de rollator van haar over te nemen, in te klappen en in de auto te laden, de deur voor haar open te doen en haar in de auto te laten zakken. Het is elke keer weer een spannend moment als ik mijn moeder thuis ophaal, ze woont nog steeds op het adres dat Wim kent.

Met een diepe zucht laat ze zich in de stoel vallen.

‘Zo mam, je zit weer.’ Ik haast me naar de bestuurderskant en geef zo snel mogelijk gas.

‘Had je wel tijd om me op te halen?’ vraagt ze.

‘Natuurlijk, anders doe ik het toch niet.’

‘Ik vind het zo vervelend dat ik niets meer kan. Vroeger stapte ik in mijn autootje en dan reed ik naar jullie toe.’

‘Maar dat kan niet meer, mam.’ Een jaar terug hebben we haar autootje weggedaan, omdat het te gevaarlijk werd.

Ze kon het verkeer niet meer overzien.

‘Ik vind het zo vervelend dat ik jullie zo tot last ben.’

‘Maar je bent ons helemaal niet tot last. We doen het allemaal graag. We hebben je het liefst elke dag bij ons.’

‘Ja, maar toch...’

‘Niets, ja maar. Je hebt je leven lang alles voor ons gedaan, voor je kinderen, je kleinkinderen en je achterkleinkinderen. Ze zijn niet voor niets zo dol op je.’

‘Maar ik vind het gewoon vervelend voor jullie dat ik me steeds moet laten halen en brengen,’ zegt ze, en dan: ‘Je rijdt door rood.’

‘Ik weet het, mam.’

‘Dat kun je beter niet doen.’

‘Ook dat weet ik.’

‘Straks krijg je een bekeuring,’ zeurt ze door.

‘Ja mam, maar er zit al vanaf jouw huis een auto achter me en ik wilde even zien of het foute boel was. Als zij ook door rood waren gereden, dan was dat niet goed geweest.’

Ik besluit op dat moment eerlijk tegen haar te zijn.

‘We vinden het nooit vervelend om je op te halen, weg te brengen, boodschappen te doen of langs te komen. Het is alleen dat jouw huis wel een risicoplek voor ons is. Wim weet dat jij daar woont. Het is geen buurt waar je even makkelijk je auto voor de deur zet en zo binnen bent. We moeten vaak ver lopen voor een parkeerplek, en als we je ophalen duurt het even voordat jij in de auto zit. Dat is allemaal tijd die we daar niet kunnen verliezen, en daarom zou ik je liever laten halen en brengen door een taxi. Maar ik weet dat je dat niks vindt.’

‘Nee, dat vind ik niks. Bij een vreemde in de auto.’

‘Ja, maar juist omdat het een vreemde is, is het veilig. Je weet nooit wanneer een taxi komt, die kan niet gevolgd worden. Je weet nooit voor wie die komt. Er rijden constant taxi’s af en aan.’

‘En mijn rollator dan?’ vraagt ze in de hoop mijn idee te torpederen.

‘Die zet de taxichauffeur er voor je in en haalt hem eruit, dat zijn ze gewend, dat doen ze ook met bagage van andere klanten.’

Ik zie haar gezicht betrekken. Ik vind het verschrikkelijk dit tegen haar te moeten zeggen, want ik weet hoe snel ze zich te veel voelt en het laatste wat ze wil is ons in gevaar brengen.

‘Ik weet dat je het een vreselijk plan vindt, maar we moeten ons allemaal aan de situatie aanpassen, jij ook. Als hij straks uit de EBI komt, is het helemaal gevaarlijk om bij jou thuis te komen.’

‘Uit de EBI?’ vraagt ze geschrokken. ‘Hij komt toch niet uit de EBI?’

‘Dat weet ik niet, dat wordt elke zes maanden opnieuw beoordeeld. Over een maand is het alweer zover.’

‘Ze kunnen er toch niet serieus over nadenken hem eruit te laten?’

‘Dat moeten ze. Elk halfjaar.’

‘En jullie dan? Ze weten toch dat hij jullie al vanuit de cel heeft willen laten vermoorden? Ze hebben nu toch het bewijs van wat jullie altijd hebben gezegd?’

‘Maar mam, dat ontkent hij toch.’

‘Ach, hij ontkent altijd alles. Ze zijn toch niet achterlijk?’
‘Ik hoop het.’

‘Hebben ze dan niet gehoord wat hij gezegd heeft? Dat hij zijn zusters niets aan zou doen? Ze moeten nou toch wel weten wat hij daarmee bedoelt?’

‘Dat weten jij en wij, maar een ander hoort hem zeggen dat hij ons juist niets aan gaat doen.’

‘Maar ze snappen hem zo onderhand nou toch wel een keer?’ Uit wanhoop gooit ze haar handen in de lucht.

‘Ik ben bang dat een rechter of commissie zijn woorden niet anders mag uitleggen. Die moet het doen met wat hij hoort. Dus we zullen het zien. En misschien blijft hij daar nu nog even zitten, maar hij komt er toch een keer uit.’

‘Waarom dan? Ze hebben die moordenaar van Theo van Gogh daar toch ook tien jaar laten zitten? En die heeft er maar één vermoord. Hoe kan dat dan?’

‘Mam, ik weet het ook niet. We moeten het maar afwachten.’

‘Kan ik er niet bij zijn, als die commissie dat gaat behandelen? Dan zal ik ze wel vertellen dat het echt niet kan.’

‘Nee, helaas mam, daar kun jij niet bij zijn, dat is een besloten vergadering. Ik loop even bij de groenteman naar binnen,’ zeg ik en ik zet de auto stil. ‘Blijf jij maar zitten. Ik ben zo klaar.’

Ik haal een paar kant-en-klaarmaaltijden, zodat mama de komende dagen te eten heeft. Terug in de auto zegt ze: ‘Als ik er niet bij kan zijn, schrijf ik ze een brief dat ze hem er niet uit mogen laten.’

Twee dagen later kom ik haar weer halen. 'Hier,' zegt ze en overhandigt me een envelop. 'Daar zit de brief in. Wil jij zorgen dat die bij de commissie komt?'

'Dat is goed, mam,' zeg ik, maar geef de brief niet af. Ik durf het niet aan. Als Wim de brief onder ogen krijgt, zal zijn haat zich ook op mama gaan richten en ik moet er niet aan denken wat er dan kan gebeuren. Het is misschien gemeen, maar ik doe het voor haar bestwil en laat haar de illusie dat ze ons beschermt.

Oorlog

Met haar vingers, gezwollen en krom van de reuma, maakt ze een rood kikkertje van zachte klei.

‘Mooi, Omie,’ zegt Storm.

‘Wil je er ook een voor mij maken?’ vraagt Stientje.

‘Deze heb ik voor jou gemaakt.’ Storm legt een bruin slangetje met gele strepen voor haar op tafel neer.

Ze dringen om haar heen als om een warme kachel. Ik kijk hoe ze hen kalm een voor een antwoord geeft. Onvermoebaar maakt ze nog een kikkertje, en nog een.

Stientje kruipt op haar schoot zoals ik op haar schoot kroop toen ik Stientjes leeftijd had. Tegen haar zachte, koude armen aan leunde en zij mijn haren streelde, ik mijn oogjes sloot en in slaap viel op het ritme van haar ademhaling.

Zodra ik uit school kwam, ging ik gauw naar huis, naar mama. Ik steek mijn hand door de brievenbus, pak het touwtje, trek het omlaag en de deur gaat open. Ik ren naar boven, loop de kamer in. Niets. Leegte. Mama is er niet. Er ligt een briefje op tafel. Ze is naar de kapperszaak van mijn Ome Gerrit en Tante Hennie. In de Kinkerbuurt. Een andere buurt, ver van de Jordaan. Ik ga achter de

bank zitten. Ik wacht. Uren, tot haar afwezigheid eindelijk voorbij is.

Elke seconde dat zij er niet is, ben ik bang dat ze niet meer terugkomt. Ons bij mijn vader achterlaat. Ik houd altijd in de gaten of ze niet weggaat. Elke avond lig ik aandachtig in bed te luisteren naar wat er boven mij gebeurt.

Zodra het geschreeuw voorbij is, hoor ik gestommel. Een stoel schuift naar achteren over het zeil. Gerinkel van lege bierflesjes die worden verzameld, gevolgd door het geluid van een deur die opengaat. Voetstappen verzwaard door de drank slepen zich naar boven.

Papa gaat eindelijk slapen.

Dan nog meer gerinkel, bierflesjes worden opgeruimd. Vlak daarna, voetstappen die naar beneden komen, de eerste trap af, langs onze gemeenschappelijke slaapkamer en dan de trap af naar de voordeur. De voordeur gaat open en blijft enkele seconden open staan, het is de avond dat mama het vuil buiten moet zetten. De deur gaat dicht, ze is weg.

Het duurt oneindig lang voordat ik de sleutel weer in de deur hoor. Voetstappen komen naar boven. Ik tel ze en vijf treden voordat ze de overloop bereiken, fluister ik: 'Mama, kom je nog even?' Gespannen wacht ik af. De voetstappen lopen richting mijn bedje. Het is donker, en ik probeer het gezicht te zien dat zich vooroverbuigt om mij een kus te geven.

Ze lijkt op mama, mijn vingers voelen aan het gezicht.

Het is mama.

Ze heeft ons niet achtergelaten. Toch moet ze weleens weg. Naar het ziekenhuis, om te worden geopereerd. Dit

keer aan haar arm. Ze heeft zich vertild, zegt ze tegen de dokter. In werkelijkheid was mijn vader er de oorzaak van dat haar ellebooggewricht was geknapt.

Maar behalve de keren dat ze naar het ziekenhuis moest, was mama er altijd. Ook toen ik haar als tiener verafschuwde om wat mijn vader haar aandeed. Ik liet me door haar niet bemoederen. Op mijn zestiende liep ik weg van huis en verkoos een kamertje met een bed in een crisiscentrum boven wonen bij haar. Het moet als de ultieme afwijzing hebben gevoeld.

Toen ik bij een sportongeval mijn sleutelbeen brak en een hersenkneuzing opliep, moest ik verpleegd worden en ging ik weer terug naar huis. Ze heeft me nooit een verwijt gemaakt, ze sprak nergens over en als ze dat wel deed, praatte ze alles goed. Zo liet zij onze moeder-dochterrelatie mijn tienerjaren overleven.

Ik had dat altijd als een gebrek gezien, wilde altijd alles uitpraten, maar mijn moeder niet. Zij kon nergens over praten, soms zelfs doen alsof er niets was gebeurd of iets niet bestond. Het had haar gezin altijd intact gehouden.

Ze was in 1935 geboren, als oudste van drie kinderen. Net als haar oma van vaderskant en haar Tante Rie woonde ze in de Reinier Claeszenstraat. Elke dag na school liep ze via nummer 102, waar haar oma woonde, naar haar Tante Rie op nummer 58, en vervolgens naar huis.

Vijf jaar oud was ze toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Klara, haar vriendinnetje dat aan de overkant woonde, mocht amper nog over straat van haar moeder. Als ze

met haar wilde spelen, moest ze door de brievenbus roepen wie ze was en dan pas ging de deur open. Net als haar vader en moeder droeg Klara een ster op haar jas. Hennie, haar andere vriendinnetje, ook. Vanuit het raam zag mama de Duitsers bij Klara naar binnen gaan. Haar vader, moeder, broertjes en zusjes werden hun huis uit gehaald en in een vrachtwagen geduwd. Op dat moment kwam Hennie de hoek om lopen. De Duitsers hielden haar staande.

‘Ik zag dat ze zich omdraaide en met hen meeliep.’

De volgende dag liep mijn moeder naar de overkant, naar de brievenbus van Klara.

‘Klara, ik ben het, Stientje. Kom je spelen?’ Het bleef stil. ‘Ik heb ze nooit meer gezien.’

Niet veel later werd er op de deur gebonkt. Mijn opa deed open. Er stonden twee Duitse soldaten. Hij moest zijn naam opgeven en werd gelijk meegenomen. Met twee kleine kinderen en zwanger van een derde, bleef haar moeder achter. Haar vader werd in Duitsland tewerkgesteld.

‘Mijn moeder stond voor een pannetje schillensoep of bietenpulp in de rij bij de gaarkeuken in de buurt. Verder waren alle boodschappen op de bon.’

Met die bonnen werd iedereen op rantsoen gezet. Er was honger en kou. Het kleuterschooltje waar mijn moeder op zat werd door de buurt afgebroken om zich ermee te kunnen verwarmen. Mijn oma haalde er een houten plank vanaf, om de kachel mee op te stoken. Op het moment dat ze de deur openmaakte om de buit naar binnen te brengen, werd ze aangesproken door een Duitse soldaat. Dat was diefstal, constateerde hij. Ze moest meekomen.

Mijn oma smeekte haar niet mee te nemen. Haar man was tewerkgesteld, ze was zwanger, ze kon haar kinderen niet achterlaten. De soldaat streek over zijn hart. Ze moest de plank terugbrengen, en dan zou hij het bij een waar-schuwing laten.

Aan het einde van de oorlog vlogen er vliegtuigen over de huizen en dropten witbrood. Er werd om gevochten, ook door mijn oma. Haar kinderen hadden honger. Mijn opa werd samen met de buurman teruggebracht door een welwillende boer. Ze hadden de tocht met paard en wagen afgelegd en werden voor de deur afgezet. Het gezin was herenigd.

Over de oorlog werd nooit meer gesproken.

Na zijn terugkeer maakte opa kennis met zijn jongste dochter Bettie. Het gezin telde nu vijf leden. De bovenwo-ning van vijftig vierkante meter had een woonkamer, een slaapkamer en een keuken. De kinderen sliepen in de slaap-kamer, vader en moeder in de huiskamer op een opklapbed.

Mijn opa kreeg een goede baan bij Philips in Eindhoven. Doordeweeks sliep hij in de Lichtstad, want de afstand Amsterdam-Eindhoven was te groot om elke dag heen en weer te reizen. Op de zaterdag was hij thuis. Dan kwamen de burens 's avonds kaarten en zat mijn moeder op een krukje bij de gaskachel toe te kijken. Op zondag vertrok hij weer, eerst om te gaan vissen en daarna om alvast naar Eindhoven te rijden, zodat hij er maandagochtend op tijd kon zijn. Goed en wel was mijn moeders vader anderhalve dag per week in beeld.

Rond haar twaalfde begreep ze dat de afstand tus-

sen Amstelveen, waar ‘die andere vrouw’ van haar vader woonde, en Eindhoven niet te groot was om elke dag heen en weer te reizen en dat hij alle zondagen ging vissen ‘in troebel water’, zoals ze dat noemde.

Maar er was thuis geen ruzie, er werd niet geschreeuwd of geslagen. ‘Ik heb één keer een pak op mijn sodemieter gehad. Van mijn vader. Mijn moeder stond erbij. Ik was in de kerk geweest, bij de communie van kinderen uit de buurt, en was te laat thuis. Mijn ouders wisten niet dat ik daar was. Toen kreeg ik een paar klappen voor mijn kont. Maar verder nooit.’

Ze korfbalde sinds haar kindertijd, deed moeiteloos het mulo en ging werken in een naaiatelier. Maar toen ze trouwde met mijn vader, kwam ze in zijn isolement terecht en zag haar ouders niet meer. Ze was mijn oma nog wel eens tegengekomen in de tram, die vond het vervelend dat mijn moeder van mijn vader niet bij haar mocht komen, maar ze begreep dat mijn moeder voor haar man koos.

Na vijftien jaar stond mijn vader toe dat mijn moeder weer contact kreeg met haar ouders en leerde ik mijn opa en oma kennen. Niet lang daarna werd mijn opa ziek. Hij werd opgenomen in het ziekenhuis, waar mijn oma, zijn wettelijke echtgenote, ‘die andere vrouw’ de toegang ontzegde. Maar mijn opa liet het leven pas los nadat hij van zijn minnares afscheid had kunnen nemen.

Op zijn begrafenis verschenen twee onbekende jongedames, dochters die hij bij ‘die andere vrouw’ had.

‘Dus eigenlijk is je vader er nooit voor je geweest?’ concludeerde ik uit wat ze vertelde.

‘Mijn vader was altijd heel lief. Ik kreeg alles van hem,’ antwoordde mijn moeder.

Over het weghalen van haar vriendinnetjes sprak ze nog steeds met tranen in haar ogen, maar over haar vader die was opgehaald in de oorlog en na zijn terugkeer uitblonk in afwezigheid vertelde ze onaangedaan. Niets in deze geschiedenis leek haar verdriet te doen. Het verbaasde me. Ik kon het ook niet geloven. Had ze het allemaal zo goed weggestopt?

‘Hoe kan het dat je hem nooit iets kwalijk hebt genomen?’

‘Misschien omdat mijn moeder niet zo’n warme vrouw was. Ze was niet zo gezellig.’

‘Dat ze niet zo gezellig was kan ik me best voorstellen. Het moet voor haar ook niet makkelijk zijn geweest, als je man zijn leven voornamelijk met een andere vrouw deelt.’

‘Dan had ze bij hem weg moeten gaan.’

‘Hoe kun je dat nou zeggen? Kun je je niet voorstellen hoe het voor je moeder was? De pijn en het verdriet die ze moet hebben gehad door haar man, die de meeste tijd bij een ander doorbracht?’

‘Ja, en?’ zegt ze genadeloos.

‘Ja, en? Ma, wees even realistisch. Oma had drie kinderen, geen inkomen, geen opleiding. Hoe had zij een inkomen moeten verdienen om voor haar kinderen te zorgen? Kun je je niet herinneren dat jij in diezelfde situatie hebt gezeten? Ik vind dat ze een hele goede moeder is geweest. Zij heeft alles getolereerd om maar voor haar kinderen te kunnen zorgen. En dan zijn ze groot, krijgt haar oudste

dochter een vent en ziet ze haar en haar kleinkinderen vijftien jaar lang niet. Maar ze verwijt je niets en je bent na al die jaren gewoon weer welkom.'

'Hé, ga mij nou geen schuldgevoel proberen aan te praten, hè!' reageert ze fel.

Ik begin te lachen. 'Nee, maar ik vind wel dat ik voor oma mag opkomen. Je bent zo ongenueanceerd, en ik probeer te begrijpen wat er zich in je hoofd afspeelt.'

'Wil je weten wat zich afspeelt in mijn hoofd? Ik kon nooit een kwaad woord over mijn vader horen. Net zoals ik nooit een kwaad woord over je broer kon horen.'

Jaren daarvoor vroeg ik aan mijn moeder: 'Hoe kun je hem nou nog de hand boven zijn hoofd houden? Hij laat Sonja vast zijn auto starten, omdat er misschien een bom onder kan zitten.'

'Ach,' antwoordde ze, 'dat zal hij heus niet doen als er echt een bom onder zit.'

'En hoe weet hij dat dan? Dat weet hij toch pas als Sonja de auto heeft gestart? Je moet eens ophouden alles goed te praten, mam.'

Ze deed precies wat haar moeder altijd had gedaan. Ze keek de andere kant op om haar gezin intact te houden.

Pas nadat Sonja van Wim mocht tossen wie van haar kinderen hij als eerste dood zou schieten, Richie of Francis, kon ze de realiteit niet langer ontkennen. Ze stemde ermee in dat wij tegen Wim zouden verklaren en er gebeurde wat ze altijd zo krampachtig had willen voorkomen.

Haar gezin viel uit elkaar.